

УДК 94(438) "1918–1939"

Володимир Комар

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ДЕРЖАВАМИ АНТИКОМІНТЕРНІВСЬКОГО ПАКТУ В 30-Х РР. ХХ СТ.

У статті розкрито спроби політичних діячів Польщі заручитися підтримкою Німеччини, Італії та Японії для реалізації концепції прометеїзму, що полягала в ослабленні та розчленуванні СРСР на незалежні національні держави.

Ключові слова: Польща, прометеїзм, Р. Смаль-Стоцький, Анतिकомінтернівський пакт, вісь Рим-Берлін-Токіо.

Республіка Польща 1991 р. однією з перших визнала незалежність України. Це сталося не випадково, адже упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття ідея створення незалежної України була складовою польської концепції прометеїзму. Вона полягала у формуванні блоку держав під егідою Польщі, який став би своєрідним бар'єром на шляху імперських амбіцій Росії й забезпечив рівновагу сил у Центрально-Східній Європі. Упродовж 1933–1939 рр. міжнародний прометеївський рух переживав серйозні труднощі. У цей період спостерігався сильний наступ антипрометеївських сил, особливо у правлячому таборі Польщі. Всупереч цьому не припинялася прометеївська діяльність й відбувався пошук потенційних союзників за кордоном. Робилися спроби використання міжнародної кон'юнктури для реалізації державних інтересів Польщі.

Обрана тема стала предметом дослідження польських істориків періоду ПНР – Юзефа Левандовського [1] й Сергіуша Мікуліча [2]. У російській історіографії згадана тема відображена на основі документів Архіву служби зовнішньої розвідки Російської Федерації [3–4]. У вітчизняній історичній науці політика прометеїзму Польщі досліджувалася лише фрагментарно.

Зважаючи на актуальність теми для вітчизняної політики й науки, метою дослідження є науковий аналіз спроб керівництва прометеївського руху Польщі заручитися підтримкою держав Анतिकомінтернівського пакту в їх боротьбі з Радянським Союзом.

Відповідно до мети поставлено завдання дослідити вплив прометеїзму на зовнішню політику санаційної Польщі.

Об'єктом дослідження виступає ідеологія і практика прометеїзму Польщі (1921–1939 рр.).

Предметом дослідження є засоби та механізми реалізації концепції прометеїзму в зовнішній політиці міжвоєнної Польщі.

Зважаючи на актуальність теми для вітчизняної політики й науки, ми поставили завдання проаналізувати спроби керівництва прометеївського руху Польщі заручитися підтримкою держав Анतिकомінтернівського пакту в їх боротьбі з СРСР.

З розгортанням пропаганди прометеїзму невпинно зростав інтерес до нього з боку лідерів світової політики – Німеччини, Італії та Японії. Концепція прометеїзму Польщі у багатьох аспектах була співзвучною великодержавним доктринам цих держав. Після Першої світової війни держави-переможниці – Англія, Франція і США – створили новий тип відносин між державами. У його основі були на Далекому Сході – договір дев'яти держав, а в Європі – Версальський і низка інших договорів. Ліга Націй була покликана врегульовувати відносини між державами у рамках цього режиму на основі колективного захисту безпеки держав. Однак Німеччина, Італія та Японія не погодилися зі своїм другорядним становищем у світі. Японія розірвала договір дев'яти держав, Німеччина та Італія – Версальський договір, і спільно, вони вийшли із Ліги Націй [5, с. 259].

Актуальними для польських політиків були відносини з Німеччиною. 30 січня 1933 р. президент Німеччини Пауль фон Гінденбург призначив канцлером Адольфа Гітлера, націонал-соціалістична партія якого отримала більшість на парламентських виборах (43,9 %). Уже наступного дня А. Гітлер зробив заяву по радіо, у якій, зокрема, заявляв: "Наше завдання – боротьба проти комунізму" [6]. Польські політики прометеївського напрямку побачили в цьому можливість спільного з А. Гітлером походу на СРСР. Вони вважали, що без порозуміння з Польщею, Німеччина не наважиться на цей крок [7]. У Варшаві, так само як в інших європейських столицях, помилялися в тому, що А. Гітлер у своїй політиці керуватиметься раціональними міркуваннями, а не ірраціональною, розрахованою на розпалювання ненависті расистською й шовіністичною ідеологією. Антибільшовизм фюрера відволікав увагу польських політиків, які не зрозуміли його ревізіоністських гасел щодо Польщі [8, с. 25].

Лідери націонал-соціалістичної партії Німеччини теж проявляли підвищений інтерес до емігрантів з СРСР. Вони особливо підтримували тих, хто перебував в опозиції до національних центрів, які співпрацювали з Польщею. Влада Німеччини традиційно опікувався монархічним табором гетьмана П. Скоропадського. Його осередком став Український науковий інститут у Берліні. Директором інституту був генерал Гренер, який у 1918 р. в період німецької окупації України виконував обов'язки начальника Київського гарнізону [9].

Прихід А. Гітлера до влади у 1933 р. принципово не змінив ставлення до петлюрівської еміграції. У плани Німеччини не входило залучення уенерівців до співпраці, оскільки в українському еміграційному середовищі вже були налагоджені тісні контакти з групою полковника Є. Коновальця і гетьмана П. Скоропадського. Німецькі спецслужби задовольнялися вербуванням окремих петлюрівців, як, наприклад, директора прометеївської Телеграфної агенції "Експрес" М. Ковалевського [10].

Однак, лідери прометеївського руху не припиняли пошуку контактів з гітлерівцями. Деякі ватажки прометеївських організацій (Г. Гважава, Д. Сейдамет, М. Чокаєв, М.-Г. Сунш відбули до Німеччини з метою налагодження контактів з офіційною владою Німеччини [11]. У 1934 р. до Берліна прибули співробітники прометеївського часопису "Biuletyn Polsko-Ukraiński" В. Бончковський і Є. Маланюк. Для цієї подорожі начальник Експозитури № 2 розпорядився виділити кошти: 300 злотих (зл.) – В. Бончковському і 100 зл. – Є. Маланюку. Метою поїздки було встановлення зв'язків з українськими еміграційними організаціями в Німеччині. Водночас вивчалися суспільні настрої в правлячих колах Німеччини і перспективи польсько-німецької співпраці. М. Єрем'їв, перебуваючи у Німеччині, домовився про співпрацю і обмін інформацією з редактором тижневика "Völkler Burd" – В. Шерером, який був довіреною особою в націонал-соціалістичній партії. Німецький редактор проявив неабиякий інтерес до військових УНР, від яких сподівався отримати фахову інформацію про збройні сили СРСР [12].

Після приходу А. Гітлера до влади, його соратник А. Розенберг, який мав вирішальний вплив на східну політику III Рейху, запропонував концепцію поділу СРСР й підтримку німецькими націонал-соціалістами національно-визвольних рухів у радянських республіках [13]. Це була своєрідна модель німецького прометеїзму, але, на відміну від польського, Німеччина виступала в ролі протектора й не приховувала пріоритет німецьких національних інтересів. Німці, проводячи свою східну політику, створили серйозну конкуренцію прометеївському рухові [14].

Керівництво прометеївського руху через довірених осіб робило спроби заручитися підтримкою з боку Італії. Польській розвідці стало відомо, що у Мілані створено спеціальний Східний інститут, який займався дослідженнями проблем Східної Європи. Керівників італійського фашизму цікавили передусім настрої, що панували у радянських республіках. М. Єрем'їв, керівник телеграфної агенції "Офінор", перебуваючи у Римі у відрядженнях, проводив консультації з представниками МЗС Італії [15].

Значний вплив на формування італійської суспільно-політичної думки мав професор Енріко Інсабатто – журналіст, видатний публіцист, депутат італійського парламенту, автор статей, присвячених східній проблематиці ("Іслам і політика союзників", "Захід півмісяця" і т. д.), редактор італійсько-арабського щоденника у Єгипті. У 1934 р., під час відвідування Варшави, він погодився на інтерв'ю з журналістами часопису "Biuletyn Polsko-Ukraiński". Італійський погляд на східні проблеми у трактуванні Е. Інсабатто не суперечив політичним принципам, закладеним в концепції прометеїзму. Спостерігалася спільна платформа для майбутньої співпраці. На думку Е. Інсабатто, Польща, як бастион західної цивілізації, мала знайти спільну мову з Беніто Муссоліні. Однак політична лінія великого "дуче" у східному питанні дещо відрізнялася від прометеївської. Першочерговими для керівництва Італії були проблеми "жовтої раси", а не СРСР, який розглядався як позитивний для Європи стримуючий чинник [16].

Ідейними конкурентами прометеїстів в Італії стали українські націоналісти. Для постійного зв'язку з італійськими політичними колами Проводом ОУН скеровувався Євген Онацький. Він віддавна підтримував дружні стосунки з багатьма лідерами італійського фашизму, які проявляли підвищений інтерес до українського питання. Опорою Є. Онацького став депутат парламенту Італії, королівський комісар при Вищому Східному інституті в Неаполі – Барбієліні-Амідей. Він високо цінував Є. Онацького й сприяв у виданні друком його української граматики. Пропагандистська робота з боку ОУН призвела до того, що італійські фашистські кола перестали цікавитися представниками УНР та їх роботою за кордоном [17].

Із переговорів, проведених у січні 1938 р. з представниками МЗС Італії, партійними діячами та журналістами, польська сторона переконалася у відсутності довіри з боку італійців до організації "Прометей" і петлюрівської еміграції зокрема. Її представників запідозрили у зв'язках з II Інтернаціоналом і трактували як інструмент політичного впливу Польщі на міжнародну політику у

Центрально-Східній Європі. Тому італійці намагалися уникати контактів з лідерами прометеївської еміграції, як такої, що перебувала на службі офіційної влади Польщі. Натомість шукали незаангажованих представників національних меншин, які опинилися у вимушеній еміграції. Серед українців вибір упав на Є. Онацького, який був довіреною особою Є. Коновальця і представляв ОУН у Римі. Зокрема, 22 січня 1938 р. на урочистостях з нагоди відзначення III Універсалу УНР в Римі українську сторону представляв Є. Онацький. Це викликало обурення з боку лідерів УНР, які мали безпосереднє відношення до цього ювілею. Показова стриманість італійців у стосунках з лідерами української (петлюрівської) і грузинської еміграції не влаштовувала керівництво організації "Прометей" [17].

У 30-х рр. XX ст. території Манджурії, Монголії, Якутії, де під час громадянської війни у Росії японці підтримували сепаратистські рухи, опинилися в полі зору великодержавної політики Японії [18]. Далекосяжні плани японського керівництва сягали до радянського й китайського Туркестану та прилеглих територій Південного Сибіру, заселених переважно колоністами-неросіянами. Ці регіони, а також радянський Далекий Схід розглядалися як можливий театр військових дій з СРСР, а еміграція оцінювалася не лише як потенційний політичний, але й військовий союзник. У цих землях японці вбачали свій "життєвий простір" і тому знаходили спільну мову з німецькими націонал-соціалістами. Японці особливо пильно спостерігали за емігрантами з Кавказу, Середньої Азії й України.

Після Першої світової війни у Японії опинилися емігранти-мусульмани з Росії, а згодом СРСР. Серед них група М.- Г. Курбангалієва – башкира за походженням, імама татарських емігрантів на Далекому Сході [19]. Він емігрував до Манджурії й співпрацював з японцями. Його діяльність полягала у спробах об'єднання мусульман у Китаї проти комуністів з СРСР [4].

З метою налагодження контактів з мусульманами на Далекому Сході до Японії прибув видатний прометеївський діяч А. Ісхакі. Він зустрічався з військовими аташе, полковником Сузукі й майором Гікосабуро Хата [20]. За час перебування у Японії А. Ісхакі не лише виступав з публічними лекціями й на сторінках японських газет, але йому вдалося налагодити зв'язки як у військових і дипломатичних колах, так і серед громадських діячів Японії, де він прославився японофілом [21].

У 1933 р. Японія виношувала плани створення мусульманської держави у внутрішній Азії під своїм протекторатом. Тюрко-татар у Манджу-го було близько 6 тис. осіб, 1 тис. – у Японії, а також 5 тис. – у Китаї [22]. Татарські "національно-релігійні товариства" й школи діяли у місцях їх компактного проживання, наприклад, у Харбіні, Токіо, Шанхаї. До Японії було запрошено представника отоманської династії Абдул Керім Ефенді як потенційного правителя нової держави.

Землі українських поселенців у південній частині Далекого Сходу й нижній частині ріки Амур і над Тихим океаном одержали назву Зеленого Клину, або Зеленої України. Вони стали об'єктом посиленої уваги з боку японської розвідки [23]. Польсько-японську співпрацю у далекосхідному питанні розвивали представники прометеївського руху. У лютому 1933 р. військовий аташе Японії у Варшаві Гікосабуро Хата зустрічався з професором Р. Смаль-Стоцьким, генералом В. Сальським, а також з грузинами: С. Мдівані й генералом А. Захаріадзе. Серед присутніх були начальник відділу II генштабу Польщі Т. Фургальський і підполковник С. Маєр. На зустрічі обговорювалося питання створення буферної української держави в Зеленому Клині за підтримки Японії [24, с. 120].

За згодою Експозитури № 2 представники петлюрівської еміграції намагалися здобути підтримку з боку іноземних держав. Однак, результатів не було досягнуто, оскільки Німеччина, Італія, Японія та інші країни, проводячи власну політичну лінію, розраховували на підтримку тієї еміграційної групи, яка була їм підпорядкована безпосередньо, а не за посередництвом Польщі [25].

З другої половини 1936 р. у системі міжнародних відносин на європейському континенті стала визрівати криза, що відобразилася на політичному становищі в усьому світі. Саме тоді в Європі почав формуватися трикутник сил (фашистські держави – західні країни – СРСР), боротьба між якими визначала подальший розвиток подій. Ініціатива була перехоплена фашистськими державами, причому в "осі Берлін – Рим" домінуюча роль відводилася Німеччині. Перші ознаки кризи системи міжнародних відносин і нового розсташування сил великих держав найбільше відбилися на зовнішній політиці Польщі, особливо в її відносинах з Німеччиною і СРСР [26, с. 23].

Зміни в польській зовнішній політиці стали особливо помітними після 1935 р., у період декомпозиції, коли міністр закордонних справ Польщі Ю. Бек повністю взяв керівництво у свої руки. Його погляди виходили з постулату ізоляції СРСР від участі в європейських справах. За його керівництва принцип "рівновіддаленості" Польщі щодо Німеччини і СРСР залишився лиш декларацією. Фактично збільшувалася дистанція до Москви, а зменшувалася до Берліна. У зовнішній політиці Польщі під керівництвом Ю. Бека стали проявлятися риси, подібні до німецької східної політики. Їх об'єднувала спільна антирадянська платформа, схвальне ставлення польської дипломатії до формування "осі Берлін-Рим", а також Антиконтинентальського пакту. Договір, укладений 25 листопада 1936 р. в Берліні між Німеччиною і Японією, оформив блок цих держав під

гаслом боротьби проти Комінтерну з метою завоювання світового панування. У листопаді 1937 р. до Антикомінтернівського пакту приєдналася Італія, а пізніше низка інших держав. Польща відмовилася від пропозицій приєднання до пакту, як і до німецьких пропозицій встановити більш тісні контакти з метою "вирішення російського питання" [26, с. 24]. Аргументація була очевидною, оскільки Польща побоювалася втратити самостійну роль на міжнародній арені й претендувала на роль великої держави.

Водночас продовжувався пошук контактів з політичними колами III Рейху, що налагоджували й діячі прометеївського руху. У середині 1936 р. професор Р. Смаль-Стоцький за дорученням Експозитури № 2 здійснив низку зустрічей з представниками політичної, військової, бізнесової й наукової еліти у Берліні та Лондоні. Він виступав з лекціями на тему національних відносин у СРСР, проводив бесіди й переговори з впливовими особами [27]. Метою службового відрядження було налагодження співпраці з впливовими колами Німеччини в руслі міжнародного прометеївського руху.

Польські військові були поінформовані щодо планів розчленування більшовицької Росії на окремі національні держави, що розроблялися політичними колами Німеччини. Вони хотіли об'єднати польсько-німецькі зусилля у цьому напрямку. Зокрема, у розмові зі Р. Смаль-Стоцьким німецький професор Пауль Рорбах зауважив, що треба порозумітися з поляками в питанні "утворення незалежних держав на руїнах Росії" [28]. Саме тому в Німеччині у 1936 р. були встановлені суворі заборони будь-яких образливих висловлювань на адресу керівництва Польщі як вірогідного союзника в майбутній війні з СРСР. А. Гітлер поступово усунув з німецького Генштабу представників старшого покоління, вороже налаштованого щодо Польщі [29].

Частково з цим пов'язувалося вирішення українського питання. Оскільки Польща називала його своєю внутрішньою проблемою, то у правлячих колах Німеччини вважалося недоцільним передчасно провокувати її керівництво. У зв'язку з цим нацисти припинили відносини з Є. Коновальцем і радили українським націоналістам не втручатися у польські справи, а зосередити свою увагу на ситуації на Буковині та Закарпатті [30]. Загалом із розмов з німецькими політиками й науковцями Р. Смаль-Стоцький зробив хибний, на наш погляд, висновок, що у східній політиці Німеччини не визріло чітко окреслених концепцій. На політичну програму канцлера А. Гітлера у східному питанні німецькі інтелектуали й політики радили йому не звертати уваги, бо вважали її анахронізмом і, як виявилось, умисно чи несвідомо заставили повірити в це українського професора. У свою чергу ця дезінформація не викликала сумніву й у генштабу Польщі.

Тим часом, виступаючи 5 листопада 1937 р. на вузькій нараді з вищим керівництвом вермахту і МЗС, А. Гітлер доволі відверто висловив своє бачення відносно переходу III Рейху до вирішення проблеми "життєвого простору" [26, с. 79]. Він однозначно вказав, що "життєвий простір" для Німеччини пролягає лише в експансії на схід. Це означало, що неминучою буде війна між Німеччиною і СРСР [5, с. 255].

У зв'язку з наближенням війни намітилися відцентрові тенденції у прометеївському русі. Спецслужби III Рейху проявляли неабиякий інтерес до емігрантів з СРСР та переманювали їх на свій бік. Німці були найбільш зацікавлені у налагодженні контактів з представниками грузинського й українського національних осередків у Парижі [31]. Найактивніші діячі прометеївського руху, як Г. Гважава, М. Чокаєв, Е. Такайшвілі, відкрито вийшли з "Прометея" й задекларували свою приналежність до співпраці з III Рейхом [32]. Це стало причиною загострення стосунків і конфліктів у колах прометеївської еміграції [33].

У політиці щодо Польщі керівництво III Рейху керувалося такими принципами: поляків уважали своїми споконвічними ворогами, які завжди будуть підтримувати противників Німеччини. У перемозі Німеччини над Заходом Польща вбачатиме загрозу для свого суверенітету і намагатиметься цьому всіляко протистояти. Тому, на думку вищого керівництва III Рейху, слід буде при першій нагоді напасти на Польщу [5, с. 494]. Окрім того, внутрішня стійкість Польщі стосовно СРСР видавалася німцям сумнівною. Вони були переконані в тому, що польський режим не витримає натиску з боку СРСР.

На початку 1938 р. радянсько-польські відносини стали конфліктними, що проявилось у гострій полеміці у пресі, що виходила за рамки допустимого. Особливих нападок з боку радянської преси зазнало МЗС Польщі, яке характеризувалося як "варшавський філіал пана Гебельса", а його глава полковник Ю. Бек "як комівояжер фірми "Гітлер і Ко" і навіть як "гітлерівський шпигун". Важливим показником погіршення радянсько-польських відносин була відсутність політичного представника СРСР у Варшаві упродовж листопада 1937 р. – червня 1939 р. Політична і військова мета націонал-соціалістичного і радянського керівництва щодо Польщі майже повністю збігалася [5, с. 494–495].

Вночі з 23 на 24 серпня 1939 р. був підписаний радянсько-німецький пакт про ненапад спільно з секретним додатковим протоколом, у якому визначалися кордони сфер впливів Німеччини та СРСР у

Центральній Європі й передбачався розподіл Польщі. Підписання пакту "Ріббентроп-Молотов" викликало глибоке розчарування політикою Німеччини у колах діячів прометеївського руху.

Отже, у реалізації концепції прометеїзму польське керівництво намагалося заручитися підтримкою провідних держав світу, які, на їх думку, були зацікавлені у розпаді СРСР. Насамперед це були держави Антиконтинентального пакту – Німеччина, Італія й Японія. Спільною платформою мав стати антирадянський і антикомуністичний характер домовленостей. Польська ініціатива виявилася неприйнятною для урядів цих держав, оскільки вона не відповідала їх поглядам на майбутнє облаштування світу. В ньому не було місця Великій Польщі. Навпаки, держави "осі Рим – Берлін – Токіо" намагалися використати діячів прометеївського руху в реалізації своїх зовнішньополітичних доктрин. Таким чином, намагання керівництва прометеївського руху заручитися підтримкою провідних держав світу зазнало поразки.

Список використаних джерел

- Lewandowski J. Imperializm słabości. Kształtowanie się koncepcji polityki wschodniej państwa 1921–1926 / J. Lewandowski. – Warszawa, 1967. – 225 s.
- Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / S. Mikulicz. – Warszawa, 1971. – 314 s.
- Соцков Л. Ф. Неизвестный сепаратизм. На службе СД и Абвера. Из секретных досье разведки / Соцков Л. Ф. – М., 2003. – 336 с.
- Былинин В. К. Организация "Прометей" и "прометейское" движение в планах польской разведки по развалу России/СССР / Былинин В. К., Зданович А. А., Коротаев В. И. // Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. [Под ред. В. К. Былинина]. – М., 2007. – Т. 3. – С. 318–414. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://www.chekist.ru/print/2234>
- Год кризиса. Документы и материалы. В двух томах. 1938–1939. – Т. 1. – 29 сентября 1938 г. – 31 мая 1939 г. – М., 1990. – 416 с.
- Шишов А. В. Враги России. С древнейших времен до наших дней / А. В. Шишов. – М., 2008. – С. 414.
- Российский государственный военный архив (РГВА), ф. 461/к, оп. 1, д. 1, л.22 (Historia działalności prometejskiej).
- Советско-польские отношения в политических условиях Европы 30-х годов XX столетия: Сборник статей / Отв. Ред. Э. Дурачински, А. Н. Сахаров. – М., 2004. – 232 с.
- Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), sygn. 5315, k. 110 (Kwestia ukraińska a Polska. 17 stycznia 1928 r.).
- РГВА, ф.461/к, оп.1, д.1, л.57 (Działalność Ekspozytury 2-jej poprzez emigracje Ukraińska).
- РГВА, ф.461/к, оп. 1, д. 1, л.26 (Praktyczna działalność "Prometeusza").
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Oddział II Sztabu Głównego (Od. II Sz. Gł.), sygn. I.303.4.5577, k. 1zw (Nadzwyczajne subsydia wydawane dla Biuletyniu Polsko-Ukraińskiego w czerwcu 1934 r.).
- Ibid., sygn. I.303.4.5782, k.618 (Ustne sprawozdanie mjra Dąbrowskiego z dn. 9 marca 1934 r.).
- Ibid., sygn. I.303.4.5561, k.46 (Stosunki Polsko-Prometeuszowskie).
- Ibid., sygn. I.303.4.5477, k.298 (Informacje o działalności filii prasowej "OFINOR" 22.III.1935 r.).
- Poglądy publicysty włoskiego na kwestje wschodnią // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – R. III. – 3 czerwca. – №22 (57). – S.7.
- CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5764, b.n.s. (Деятельность ОУН. 3.IV.1937 г.).
- Biblioteka Polska w Paryżu (BPP), Akta Aleksandra Kawalkowskiego (AAK), sygn. 1199, k.36 (Państwo Mandżu-Di-Go).
- CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5629, k.4-6 (Opanowanie przez Japończyków grup prometeuszowskich na Bliskim wschodzie – i rzekoma działalność Kurban Galijewa. 26.XI.1937 r.).
- Ibid., sygn. sygn. I.303.4.5500, b.n.s. (Ajaz – rozmowa z Attache Japońskim, 18.VIII.1930 r.).
- Исхаков С. М. Мухамед-Гаяз Исхаки: из политической биографии писателя / С. М. Исхаков // Вопросы истории. – 2004. – № 8. – С.11.
- CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5476, k.236 (Приблизительная статистика тюрко-татар Идель-Урала, населяющих Дальний Восток).
- Pelc W. Ukraińcy na Dalekim Wschodzie (Ciąg dalszy) / W. Pelc // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – R. III. – 10 czerwca. – №23 (58). – S.4-6.
- Kuromiya H. Notatki Włodzimierza Bączkowskiego na temat współpracy polsko-japońskiej wobec ruchu prometejskiego (1938) / H. Kuromiya, P. Libera // Zeszyty Historyczne. – Paryż, 2009. – Z.169. – S.114–135.
- РГВА, ф.461/к, оп.1, д.1, л.58 (Działalność Ekspozytury 2-jej poprzez emigracje Ukraińska).
- Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939 – 1941 гг. / [Отв. ред. В. К. Волков, Л. Я. Гибианский]. – М., 1999. – 528 с.
- AAN, MSZ, sygn. 5218, k.278 (Wicedyrektor Departamentu Politycznego do Pana Ambasadora RP w Berlinie).
- Ibid., k.284 (Rozmowy prowadzone przez prof. R. Smal-Stockiego w Berlinie 28-VI – 5-VII. 1936 r.).
- Ibid., sygn. 5322, k.29 (Notatka z rozmowy p. Min. Szembek z prof. Smal-Stockim z dn. 17.XI.1938 r.).
- Ibid., sygn. 5218, k. 285. (Wicedyrektor Departamentu Politycznego do Pana Ambasadora RP w Berlinie).
- BPP, Akta Władysława Pelca (AWP), akc. 4622, sygn.1, k. 5, (Notatka o pracy Władysława Pelca jako Attache Ambasady RP w Paryżu. 1937–1944.).
- CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5738, k.1 (Notatka w "Jasz Turkiestanie". 24.XI.1938r.).
- РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 1, л.21 (Historia działalności prometejskiej).

Владимир Комар

ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПОЛЬШИ С ГОСУДАРСТВАМИ АНТИКОМАНТРИОНОВСКОГО ПАКТА В 30-Х ГГ. XX В.

Раскрыты попытки политических деятелей Польши заручиться поддержкой Германии, Италии и Японии для реализации концепции прометеизма, которая предполагала ослабление и расчленение Советского Союза на независимые национальные государства.

Ключевые слова: Польша, прометеизм, Р. Смаль-Стоцкий, Антикоминтерновский пакт, ось Рим-Берлин-Токио.

Volodymyr Komar

PROBLEMS OF POLAND'S RELATIONS WITH THE STATES OF THE ANTI-COMINTERN PACT IN THE 1930S

The articles describes attempts of Poland's statesmen to receive a powerful backing from Germany, Italy, and Japan to realize the concept of prometheism, which was aimed at the collapse of the USSR in order to establish independent nation states.

Key words: Poland, prometheism, R. Smal-Stotsky, Anti-Comintern Pact, Rome-Berlin-Tokyo Axis.

УДК 9(73):(5-15)

Віталій Разіцький

**ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА США В ІРАНІ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ УРЯДУ
М.МОСАДДИКА**

Поширення інтересів США в Ірані відбувалося при досить не стабільній міжнародній ситуації. Автор зробив спробу з'ясувати роль інформаційної політики Сполучених Штатів Америки у процесі формування підґрунтя для становлення "особливих відносин" між Вашингтоном і Тегераном в період правління в Ірані уряду М. Мосаддика.

Ключові слова: пропаганда, інформаційна політика, муджатхидін, аятола, муфтії.

У ХХ ст. відбулася переоцінка засобів поширення державних інтересів за кордоном й історія американо-іранських відносин 50-х – першої половини 70-х рр. слугує яскравим доказом таких змін у зовнішньополітичних акціях. Саме в період прем'єрства М. Мосаддика в Ірані (1951–1953 рр.) США отримали змогу позбавити свого конкурента, Велику Британію, впливу в цій країні, активізувавши там реалізацію інформаційно-пропагандистської стратегії. Отримання впливу на громадську думку в Ірані допомогло американському уряду усунути від влади М. Мосаддика, який не бажав іти на поступки у нафтових питаннях країнам Заходу, і включити Тегеран до сфери своїх "виняткових" інтересів. Таким чином, актуальність дослідження полягає у тому, що на прикладі американо-іранських відносин можна простежити вплив та оцінити значення інформаційної політики, яка, з огляду на сучасний стан міжнародних відносин, не втратила свого значення і продовжує відігравати важливу роль у міжнародних відносинах.

Об'єкт дослідження – американо-іранські відносини в період правління уряду М. Мосаддика.

Предмет дослідження – особливості інформаційної політики США в Ірані в період становлення американської присутності на Середньому Сході.

Метою цього дослідження є окреслити особливості інформаційної політики США в період правління в Ірані націоналістичного уряду М. Мосаддика. Враховуючи зазначену мету дослідження, автор в роботі окреслив коло завдань: дослідити роль країн регіону Перської затоки у світовій політиці середини ХХ ст.; охарактеризувати основні напрями діяльності уряду М. Мосаддика та причини розколу націоналістичного руху в Ірані у 1952–1953 рр.; прослідкувати роль інформаційної політики США у процесі поширення американських інтересів в Ірані, а також проаналізувати інформаційно-пропагандистську стратегію Сполучених Штатів Америки та її ефективність у налагодженні відносин з Тегераном.

Проблеми американо-іранських відносин вивчалися багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед них варто насамперед відзначити російського вченого А. Алієва [1] та його американського колегу Д. Вагнера [10], які у своїх працях прослідкували політичну, соціальну, економічну і дипломатичну історію Ірану. Особливу увагу автори приділили вивченню ролі нафти у близькосхідній політиці, а також висвітленню проблем відносин Тегерану з країнами Заходу.

Досить цікаві дослідження ролі енергоресурсів в американо-іранських відносинах здійснив американський вчений Р. Хорвард [4]. Крім того, що праця насичена багатим фактичним матеріалом, автор також намагається з позицій сучасності проаналізувати процес проведення Вашингтоном "нафтової політики" на Близькому Сході, включаючи й Іран.

Не менш оригінальні дослідження представлені американськими вченими Дж. Неуснером [5] та А. Арджомандом [2], у яких автори характеризують шіїтську ідеологію в Ірані та вплив мусульманського духовенства на політику країни. Науковці прослідкували історію шіїзму та